

Vallás és természettudomány Ptolemaios *Tetrabiblos*ában

BEREI BOGLÁRKA

Bevezetés

Jelen tanulmányban a késő antik csillagászat és kozmológia vallási, vallásfilozófiai, morálfilozófiai vetületeit szeretném vizsgálni – közelebről a nagy szintetizáló görög természettudós, Claudius Ptolemaios Magyarországon kevésbé vizsgált, de rendkívül nagy hatású művét, a *Tetrabiblos* cím alatt ismert szövegét szeretném bemutatni.¹ A dolgozat címében szereplő „vallás” terminus nem a klasszikus görög–római politeista hiedelemvilágra és gyakorlatra utal, hanem tágabb értelemben, a vallási hiedelmek szélesebb körére alkalmazom, beleértve a csillaghitet, ezoterikus vallási jelenségeket, asztrológiát, jóslást s hasonlókat. Először röviden bemutatom a *Tetrabiblos* kulturális hátterét – ahol a platóni, illetve aristotelési kozmológia öröksége is előkerül, amely tág értelemben a ptolemaiosi rendszer alapjait képezi –, valamint a szerző életét és munkásságát, továbbá az asztrológia tágabb kontextusát is az ókori világban. Ezt követi a *Tetrabiblos* (más címen *Astrologia*) elemző ismertetése. A mű négy könyvből áll, melyek az asztrológia egy-egy aspektusával foglalkoznak. Ptolemaios *Tetrabiblos*a jelentős hozzájárulást az asztrológia történetéhez, mivel szintetizálta és rendszerezte az ókori világ asztrológiai gondolkodásának különböző irányzatait. A mű fontos példája a tudomány és a vallási világnézet közötti kölcsönhatásra az ókorban, mivel a természeti világra vonatkozó megfigyeléseket és elméleteket természetfeletti, kozmikus összefüggésű hiedelmekkel és jóslási technikákkal ötvözi. A *Tetrabiblos* ezenkívül tükrözi az ókori egyiptomi világ kulturális és társadalmi értékeit is, mivel az égboltnak az emberi viszonyokra gyakorolt hatását hangsúlyozza, és az égitestek születésük helyzete alapján különleges tulajdonságokat és sorsokat tulajdonít az egyéneknek, így sok információt közöl mintegy melleleg az antik egyiptomi életről.

Claudius Ptolemaios alexandriai matematikus feltehető születési, illetve halálozási dátumai cca Kr. u. 100–cca Kr. u. 170. Életéről sajnos nem maradt fenn sok információ, így csak a munkáiban megjelenő csillagászati megfigyelések és datálások alapján következtetnek erre a két dátumra.² Tanításai ismertek s elismertek voltak az európai s a muszlim csillagászok körében is. Olyannyira kiemelkedő tudósnak számított az arab kultúrkörben, hogy van olyan műve – a *Hypotheseis tón planómenón* – amely részben csak arab fordításban maradt fenn.

¹ Jelen tanulmány Vallástudomány mesterszakos szakdolgozatom rövidített változata. Köszönöm szépen Dr. Vassányi Miklós és Dr. Frazer-Imregh Monika sok segítségét.

² Az életmű részletesebb bemutatását magyarul lásd Vassányi: Ptolemaios életműve – A csillagászat mint teológia. Modern angol összefoglalás a ptolemaiosi csillagászat kozmológiai és filozófiai alapjairól: Taub: Ptolemy's Universe: The Natural Philosophical and Ethical Foundations of Ptolemy's Astronomy.

Továbbá tézisei meghatározóak voltak egészen a XVII. század elejéig: az ő elméletein alapultak a csillagászok magyarázatai bolygórendszerünk mozgásairól mindaddig, míg a kopernikánus elmélet végleg nem győzedelmeskedett (amit nagyjából Descartes, Newton idejére tehetünk).³ Ptolemaios a kor sokoldalú tudósának számított, hiszen nemcsak csillagászzal foglalkozott, de jártas volt a matematikában, földrajztudományban s a zeneelmélethez (harmóniatan), valamint az optikához is kiválóan értett.

A *Tetrabiblos* négy könyvből áll, amelyek mindegyike az asztrológia más és más aspektusával foglalkozik behatóbban. Az első könyvben Ptolemaios az asztrológia csillagászati alapjairól ad számot, kezdve azzal, hogy lehet-e egyáltalán csillagászati eszközökkel elérni bármiféle egyéb tudást, és ha igen, milyen szintig. Érdekes, hogy szerzőnk is kijelenti, hogy a matematikai csillagászat sokkal megalapozottabb, mint az egyéni életsorsok csillagokból történő jóslása, mivel a matematikai csillagászat a szupralunáris, örökké ugyanúgy mozgó, isteni természetű égi szférára vonatkozik, szemben az asztrológiával, amely a holdalatti tökéletlen, folyamatosan változó szférával foglalkozik, ahol a véletlen már nagy szerepet kap, és a gyengébb hatások elháríthatóak, nem úgy, mint az égi szférában. Ettől eltekintve a csillagászat mindkét ága – asztronómia és asztrológia – Ptolemaios szerint tudományosan megalapozott predikció. A bolygók erejének tárgyalása során megkülönböztet jótékony, kártékony, valamint nőies és férfias, valamint nappali és éjszakai planétákat is. Az első könyv második felében az eltérő jelek különféle jellemzőiről tárgyal, így szóba kerülnek az irányító és engedelmessé tevő jelek, valamint a női és férfi jelek is.

A második könyv az általánosabb asztrológiai befolyással (az égi események egy kiterjedtebb és erőteljesebb formájával, nem egy egyedre vonatkozó földi hatásaival) foglalkozik, ahol az éghajlati viszonyok és az események földrajzi alapú előrejelzése, az asztrológiai etnológia kerül előtérbe. Ezek után a megjövendölt eseményekkel kapcsolatos közelebbi meghatározásokat veszi szemügyre, majd arra is kitér, milyen hatást fejtenek ki a csillagok, bolygók az eltérő népcsoportokba tartozó emberekre. Ptolemaios a könyv végén a napfogyatkozásokról és az üstökösökről is említést tesz, valamint részletezi még a jegyek természetét és hatásaikat az időjárásra.

A harmadik könyvben Ptolemaios a horoszkópokra s azok készítésére összpontosít, és az egyének születésükkor meghatározott rendeltetéséről, sorsáról értekezik. Szerzőnk szerint abszolút minden lényeges életeseemény és -körülmény előre látható a horoszkóp alapján. Más-más fejezetekben olvashatunk férfiak és nők eseteiről, a testvérek és a szülők sorsáról, de még arról is, hogy milyen konstellációk esetén születik például szörnyszülött. Ezeket követően az egyén temperamentumára és az egyéni lélekre is rátér, ahol a lélek minőségének és megbetegedéseinek témáit járja körbe. Tárgyal minden olyan lehetséges jellemzőt, mely az emberi személyiségre alkalmazható; de a legnagyobb figyelmet a várható emberi élettartam kiszámításának szenteli, amiben alkalmasint az asztrológiai „piac” hatását érezhetjük.

³ Ezzel kapcsolatos forrásokat és történeti tanulmányokat lásd: Vassányi – Kutrovácz: A világ bizonyos szimmetriája, *passim*.

A negyedik és egyben utolsó könyv szintén az egyénre fókuszál, azonban nem a születés kori és neveltetésbeli jellemek alapján határozza meg a típusokat – mint az előző könyv –, hanem az egyén sorsát, élete során lezajló társas kapcsolatait vizsgálja, mint például a házasságot, a barátokkal és ellenségekkel kapcsolatos eseményeket, valamint az anyagi szerencsét, külföldi utazásokat, de még az individuum halálának minőségét is tárgyalja.

A kulturális háttér vizsgálatakor szem előtt kell tartanunk, hogy a korban az asztrológia különböző típusait alkalmazták módszertől és prognózistól függően: így lehet beszélni mindenekelőtt *horoszkóp-asztrológiáról*, amely talán a legfontosabb mind közül, hiszen ez alapul matematikai megkötésekben, és horoszkóp felállításakor ez játssza a legnagyobb szerepet. Ugyanis a csillagok által közvetített kozmikus erők a horoszkóp-asztrológián keresztül lesznek érthetőek számunkra Ptolemaios szerint – ahol is két meghatározó tényezőt kell jobban szemügyre venni: az állatövi jegyeket és a bolygókat (beleértve a Napot és a Holdat is).⁴ A *hóroskopos* („az időt néző vagy figyelő [állatövi jegy]”) az éppen feljövőben lévő csillagkép akkor, amikor valaki fogantatik vagy megszületik, tehát tulajdonképpen a vizsgált személy fogantatását vagy születését felügyelő, befolyásoló, uraló csillagzat, melynek ismeretében a másik három sarkpont kiszámítható.⁵ A horoszkóp-asztrológiához hozzátartozott az úgynevezett szerencsepont azonosítása is.⁶

Egészen más alapokon nyugszik a *chronokratór*-asztrológia, mely a horoszkóp-asztrológiánál archaikusabb megközelítés, és amely a nap minden órájához, a hét minden napjához egy uralkodó bolygóistent rendel, így minden órának, napnak van saját „időkormányzója,” aki hatással van az akkor születők sorsára.⁷ Ptolemaios ennek fejtegetését az utolsó könyv utolsó fejezetére hagyja.⁸

Az asztrológia mindig is az egyén kozmoszhoz fűződő viszonyának helyét és következetes megismerését vette célba. Ez nem volt másképp a hellenisztikus kori Kelet-Mediterráneum rohamosan változó politikai világában sem. Az asztrológusok, köztük maga Ptolemaios is, részben és különösen a babiloni, részben az egyiptomi hagyományokra alapoztak.

A *genethialogiának* nevezett szaktudomány, tehát a születésihoroszkóp-készítés ismerete, avagy születési asztrológia eredetileg Babilonból származik, de később a hellenizált világban nagymértékben tovább fejlődött. A kor embere számára teljesen magától értetődő volt a „csillaghit,” hiszen az egyes bolygókat, csillagokat, csillagképeket egy-egy istennel azonosították, akiknek kedvében járhattak, ha imádkoztak hozzájuk, és áldoztak nekik.

Kákosy László szerint a tudományos konszenzus azon az állásponton van, hogy az asztrológia valószínűleg Mezopotámiában fejlődött ki. Kezdetben a sumérok előbbre jártak, azonban a II. évezredben Egyiptom megelőzte a térséget. Az első adatok az asztrológiai gondolkodás megnyilvánulásáról i. e. 2200 körülre datálhatóak. Gudea lagasi király Ningirsu sumér isten templomához készült felirata tisztán ilyen jellegű értelmet hordoz

⁴ Bollók: Asztrális misztika, 10.

⁵ Kákosy: Egyiptomi és antik csillaghit, 189.

⁶ Uo., 192.

⁷ Bollók: Asztrális misztika, 56.

⁸ Robbins: Tetrabiblos, 453–457.

magában. Az óbabiloni korból is találunk emlékeket, melyek korai asztrológiai szövegeket tartalmaznak, azonban itt még nem lehet individuál-asztrológiáról beszélni, mert az majd csak a perzsa kor után fog népszerűvé válni.⁹

A *Tetrabiblos* részletes ismertetése

A *Tetrabiblos* szisztematikus értekezés az asztrológiáról. Pontosabb címe, amelyet talán Ptolemaios is használt, *Μαθηματικὴ τετράβιβλος σύνταξις*, vagyis *Matematikai értekezés négy könyvben*.¹⁰ Az asztrológia Ptolemaios számára ugyanis tudomány, legalábbis a megalapozó része kétségtelenül az. A probléma számunkra ott kezdődik, hogy Ptolemaios kiterjeszti az asztrológia tudományos voltát az egyéni sorsok előrejelzésére is. Tudománytörténeti tény azonban, hogy Ptolemaios idejében, valamint még a középkorban is a természettudósok sem tartották összeegyeztethetetlennek Ptolemaios tudományos hírnevével, hogy asztrológiával is foglalkozott, hiszen az *ἀστρολογία* és *ἀστρονομία* fogalmak még ezekben az időkben teljesen összefonódtak, jelentésük nagyjából megegyezett, ezért a *Tetrabiblos* hitelességét senki nem is vitatta el.¹¹

I. könyv

A *Tetrabiblos* első könyvében Ptolemaios első feltevésként megállapítja, hogy két fajta csillagászati előrejelzést tud elkülöníteni. Az első (amely megelőzi rendben is és hatékonyságban is a másodikat) az asztronómia, avagy matematikai csillagászat, melynek megvan a maga tudománya, önmagában is kívánatos, és megérthetjük belőle, hogyan mozog a Nap, a Hold és a csillagok egymáshoz és a Földhöz viszonyítva, ahogy ezek a mozgások az idő múlásával bekövetkeznek. A másik fajta előrejelzés az asztrológia, amit *prognóztikonnak* nevez. A kettő közötti különbség abban áll, hogy az asztronómia tárgya a szupralunáris szféra, ahol mindent a tökéletesség jellemez, míg az asztrológia a szublunáris szféra körére vonatkozik, ahol nem olyan mértékben érvényesülnek a matematikai törvényszerűségek, és sokkal nagyobb szerepet kap a véletlen, sőt az egymással szembefeszülő erők küzdelmének végkimenetele is befolyásolható. Szerinte a kettő kombinálása hatásosabb eredményt hoz, mint ha csak az első eredményeit vennénk számításba.¹² Az anyagi tárgyak állandó és kiszámíthatatlan változásával Ptolemaios szembeállítja az égitestek változhatatlanságát és szabályos mozgását, amelyet a csillagászat által megismerhetünk és megjósolhatunk a Nap alatti régióból. Ezek után kifejti, hogy ahhoz, hogy részletes útmutatást adjon a témában, megpróbálja megvizsgálni a jövőbeli események jóslásának (*προγνώσεως*) és e jóslás

⁹ Kákosy: Egyiptomi és antik csillaghit, 110–112.

¹⁰ Robbins: *Tetrabiblos*, viii.

¹¹ Uo., ix.

¹² Uo., 3.

hasznosságának mértékét.¹³ Bemutatja (I/2), hogy ez a tudás mire alapul: A magasabb *kosmos* éteri szubsztanciája uralja az egész Föld körüli szférát (gömbhéjat), és hatással van a többi, Hold alatti elemre – közvetlenül a tűzre és a levegőre, amelyek hatással vannak a földre és a vízre –, ennek következtében az állatokra és a növényekre is. A Nap és a Hold egyaránt hatással vannak a földi életre, hiszen a Nap a hője által életet ad a növényeknek, és fenntartja az évszakok körforgását; míg a Hold az árapály révén és általános nedvesítő hatásával „sympathétikus” („együtt érez”) mindennel, ami élő vagy élettelen, és azzal együtt változik. Ezenkívül az állócsillagokat és a bolygókat is ilyen hatásúnak tartja; e hatások keveredése és egymáshoz való viszonyuk szintén kihat a földi s légköri eseményekre.¹⁴ Ismerteti azt az első hallásra merészen hangzó hipotézisét, hogy ha van olyan személy, aki ismeri az összes csillag és bolygó állását, és azok folyamatos tanulmányozása által ismeri potenciálisan ható tulajdonságaikat – s ezek ismeretében képes a jelenségek viszonyai alapján meghatározni, hogy melegebb vagy nedvesebb lesz-e a levegő stb. –, akkor miért ne tudná az egyes emberek temperamentumának minőségét, lelkületét is meghatározni annak alapján, hogy az egyén születésekor milyen környezeti és planetáris viszonyok uralkodtak.¹⁵ Az előrejelzések hasznosságáról (I/3) is szól: ezek a léleknek és a testnek csak a javára válhatnak, hiszen aki ismeri őket, az betekintést nyerhet az emberi és isteni dolgokba.¹⁶ Ezen információk elnyerésével a lélek felkészülhet rá, hogy belenyugodjék a nagyobb horderejű, elkerülhetetlen katasztrófákba, míg a horoszkópkészítő tanácsainak megfogadásával jó esetben elkerülheti a kisebb elhárítható eseményeket. A védekezés természetfilozófiai, valamint etikai megalapozása, hogy a Hold alatti szférában nem jellemző a mechanikus determinizmus, mint a csillagok világában, tehát a bioszférában csak a legerősebb csillagászati hatások érvényesülnek feltétlenül. Az alacsonyabbrendű erők hatása, mint már fentebb is mondtuk, előzetes ismeretek alapján kikerülhető vagy semlegesíthető. Ennek értelmében Ptolemaios nem etikai determinista, se nem fatalista, hiszen legalábbis bizonyos sorseseeményeket nem tart elháríthatatlannak. Ehhez hozzájárul, hogy a Hold alatti szférában hatalmas szerepet kap a véletlen.¹⁷

Az alexandriai csillagász az egyes bolygók jellemzésével folytatja (I/4), azok aktív erejét mutatja be.¹⁸ A könyvben hátralévő csoportosításoknál Ptolemaios általában a hagyományt követi, de elődjei nevét nem említi. A Hold a nedvesség erejét, a Nap pedig a szárazság erejét hordozza magában, így felelős a két égitest a Földön lejátszódó állapotváltozásokért. Ezek alapján Ptolemaios a következőképp jellemzi a bolygókat: a Szaturnusz (Kronos csillaga) a legtávolabbi csillag, ezért hűtő és kissé száraz természetű; a Mars (Arés csillaga) száraz és égő természetű; a Jupiter (Zeus csillaga) a Szaturnusszal együttműködve hűtő, a Marssal

¹³ Uo., 5.

¹⁴ Robbins: Tetrabiblos, 8.

¹⁵ Uo., 13.

¹⁶ Uo., 21.

¹⁷ μηδεμίᾱς ἄλλης ἀπλῶς αἰτίας ἀντιπράξει δυναμένης, ἀλλ' ὡς μὲν τῆς τῶν οὐρανίων κινήσεως καθ' εἰμαρμένην θεῖαν καὶ ἀμετάπτωτον ἐξ αἰῶνος ἀποτελουμένης, τῆς δὲ τῶν ἐπιγείων ἀλλοιώσεως καθ' εἰμαρμένην φυσικὴν καὶ μεταπτῶτην τὰς πρώτας αἰτίας ἄνωθεν λαμβανούσης κατὰ συμβεβηκὸς καὶ κατ' ἐπακολούθησιν (Uo., 22.)

¹⁸ Uo., 33; 35.

együttműködve pedig égető erejű. A meleg és nedves hatás miatt termékeny szelek létrehozója is. A Vénuszt (Aphrodité csillaga) ugyanúgy termékenynek ítéli meg a hőmérséklete miatt; végül a Merkúrt (Hermés csillaga) is nedves természetűnek tartja.¹⁹ A jellemzések további osztályozása (I/5) a jótékony – meleg és nedves – (ἀγαθοποιῶν) és ártalmas – hideg és száraz – (κακοποιῶν) bolygók felosztása. További csoportosítás (I/6) a „maszkulin” és „feminin” bolygókra való felosztás. Mivel a „két fő természet” (γένη φύσεών) közül a női azonosítható a nedvességgel, ezért a Holdat és a Vénuszt feminin bolygókként határozza meg, míg a Szaturnuszt, a Jupitert és a Marsot maszkulin bolygókként.²⁰ Ezeket követi (I/7) a nappali és éjjeli bolygók megkülönböztetése, ahol azt a tézist állítja fel, hogy a nappal maszkulinabb melege és aktív ereje miatt, míg az éjjel a nedvessége miatt feminin. A bolygók hatásait és erejét (I/8) a Naphoz viszonyított helyzetük alapján is jellemzi.²¹ Az állócsillagok erejéről és termékenységéről is szól (I/9) elsősorban azért, hogy kiemelje az állócsillagok és a bolygók természetének hasonlóságát. A csillagjegyek alapján végigmegy a különböző csillagok hatásain és erejük megnyilvánulásain. Ebben a deskriptív jellegű részben Ptolemaios nem indokol meg semmit a leírtakról, csak csillagképenként összehasonlítja, hogy melyik csillag melyik bolygóhoz milyen módon hasonlít (pl. a Cet csillagkép a Szaturnuszhoz).²² Az egyes évszakokhoz hozzárendeli (I/10) a minőségek sorozatát kezdve a nedvességgel, meleggel, szárazzal és a hideggel, amelyek azonban eltérnek a mindennapok ciklusának minőségbeli egymásutánjaitól. Az első könyv hátralévő részében az állatöv és a csillagjegyek természetes karakterisztikájáról ad bővebb kifejtést, mind a Naphoz, a Holdhoz és a bolygókhoz való „rokonságuk”, mind a saját abszolút, mind a jegyek egymáshoz viszonyított összevont erejét tekintve.²³

Az első distinkció (I/11) az állatöv jegyeinek *tropikusokra* (napéjgyenlőségi- és napforduló-jegyekre), *szilárdakra* (fix), és *kéttestűekre* (labilis)²⁴ való felosztása. A következő elkülönítés a zodiákus jegyeket két részre osztja, így hatot maszkulinnak (nappali), megint hatot feminin (éjszakai) jellegűnek ír le (I/12). Az állatöv egyes jegyei egymással „szimpatizálnak”²⁵ (kongeniálisak), mások nem – amit szintén figyelembe kell venni horoszkópkészítés során (I/13). Az állatövi jegyek egy része „parancsol és engedelmeskedik,” amennyiben az egyik akkor kel, amikor a másik nyugszik ugyanazon az égi délkörön (I/14). Az azonos *tropikus* jeltől egyenlő távolságra lévő részek egyenlő erősségűek, mert amikor a Nap bármelyikben tartózkodik, a nappalok és éjszakák egyforma hosszúak (I/15).²⁶ A következő csoportosítás tagjai a „különálló” és az „idegen” [„elidegenedett”] elnevezéseket kapták, ahol az utóbbiak az állatöv azon részei, amelyek a fentebb említett kategóriák

¹⁹ Uo., 35–39.

²⁰ Uo., 41.

²¹ Robbins: Tetrabiblos, 45.

²² Uo., 47–59.

²³ Uo., 65., 3. lábjegyzet.

²⁴ A pontos terminológiához lásd Kárpáti: Hermész Triszmegisztosz bölcsessége, 579.

²⁵ οικειοῦσθαι

²⁶ Robbins: Tetrabiblos, 77.

egyikébe sem tartoznak (I/16).²⁷ Ezt követően az egyes bolygók „lakhelyeiről”²⁸ ad számot szerzőnk: a bolygók az állatöv bizonyos részeihez „lakhelyeik” révén kapcsolódnak, melynek alapján Ptolemaios minden bolygóhoz egy-egy jegyet rendel a két félkör mindegyikében, a jegyeket pedig a hőmérsékletük, természetük és a világítótestekhez való viszonyuk szerint osztályozza (I/17).²⁹ Az I. könyv további részeiben további osztályozásokat mutat be, majd összegzi az egyiptomi és a káldeus rendszert, s felsorakoztatja ellenük megfogalmazott érveit. E táblázatok fontossága leginkább az élethossz számításánál mutatkozik meg.³⁰ A két álláspont hosszas ismertetése után rátér az általa egyedül helyesnek tartott számításhoz, amelyet egy ősi kéziratra alapoz, melyet „nemrég találtak.” A kézirat írásos része megsemmisült, azonban a táblázatos feljegyzések fennmaradtak.³¹ A fejezet (I/19) végét az előzőhöz hasonlóan a saját rendszerének csillagászati táblájával zárja.³² Kákosy László azonban felhívja a figyelmet arra, hogy Ptolemaios valószínűleg egy már bevált vallásos irodalmi motívumot alkalmaz annak érdekében, hogy saját táblázatát népszerűsítse egy ősi (feltehetőleg nem is létező) forrásra való hivatkozással (I/20–21).³³ A következő szétválasztási metódust a pozíciók³⁴ és fokok alapján ismerteti: eszerint az állatövi jegyek kezdetét a napéjegyenlőségektől s napfordulóktól indokolt számítani, mert természetük és erejük a „napéjegyenlőségi kezdőpontokból ered” (I/22).³⁵ Ezt követi a bolygók „sajátarcúságáról”³⁶ szóló leírás, valamint az alakzatok emanációiról, a szétválasztásokról és a többi erőiről³⁷ szóló beszámoló (I/23–24).

II. könyv

A *Tetrabiblos* második könyve tovább fejtegeti az asztrológiai vizsgálódások struktúráit. Elsősorban egy általánosabb, egyetemesebb (καθολικόν) előjelzést, mely kiterjed fajokra, országokra és városokra, valamint egy valamivel specifikusabb prognózist, amely az egyes emberekről állapítható meg (γενεθλιαλογικόν), tesz a vizsgálódás tárgyává.³⁸ Szerzőnk szükségesnek tartja, hogy előbb az egyetemes felosztással foglalkozzon, hiszen ahhoz, hogy az egy-egy egyénre vonatkozó prognózisokat jobban megértesse, nélkülözhetetlennek tartja

²⁷ Uo., 79.

²⁸ ὄρια, szó szerint „korlátaik” vagy „határaik”.

²⁹ Robbins: *Tetrabiblos*, 79–81.

³⁰ Kákosy, *Egyiptomi és antik csillaghit*, 189.

³¹ Robbins: *Tetrabiblos*, 101–105.

³² Uo., 107.

³³ Kákosy: *Egyiptomi és antik csillaghit*, 189.

³⁴ A csillagképben elfoglalt hely, az ún. „horoszkópház”. Bollók: *Asztrális misztika*, 19.

³⁵ Robbins: *Tetrabiblos*, 109.

³⁶ „Akkor mondják, hogy saját arcuk (érvényesül) (ἰδιοπροσωπέω), ha valamelyik a Naphoz vagy a Holdhoz viszonyítva ugyanabba a kedvező helyzetbe jut, mint amilyenben az ő lakhelye van azok lakhelyéhez képest.” Kákosy: *Egyiptomi és antik csillaghit*, 190.

³⁷ Robbins: *Tetrabiblos*, 115.

³⁸ Uo., 117.

a teljes rendszer működésének elsajátíttatását. (II/1). Így mindenekelőtt a klimatológiai alapú nemzetkarakterisztikáról és a különböző éghajlatok lakóinak általános jellemzőiről ad számot. A szakasz meghatározó elmélete, hogy az egyénnek mind fizikai, mind lelki beállítottságát rendkívül befolyásolja az, hogy milyen térségben születik, és milyen szögben állnak a zódiákus jelek felette (II/2).³⁹ Ezt követően Ptolemaios bevezet minket az asztrológiai éghajlatban, ahol az „általunk lakott világ” fő részeit megfelelteti a négy égtáj csillagképeinek, melyek harmóniában vannak bizonyos földrészekkel.⁴⁰ A földrajzi ismertetések után az egyes országok lakóiról általános karakterisztikát ad (II/3).⁴¹ A következő fejezetek rátérnek az egyes előrejelzésekhez szükséges módszertanra: az első és legmeghatározóbb ok a Nap és a Hold fogyatkozáskori együttállása és a csillagok mindenkori mozgása (II/4).⁴² Először az érintett országok vagy városok előrejelzéseiről szól (II/5).⁴³ Ezt követi a kronologikus előrejelzés, ahol a vizsgálandó tárgyai az eklipszis órája és a pólusok latitúdója (csillagászati szélesség), amelyek alapján meg lehet jósolni az események hosszát és idejét.⁴⁴ Ebből a predikció analógiás módszerrel történik: napfogyatkozás esetén a megjósolt esemény annyi évig tart, ahány óráig a Nap takarásban volt, holdfogyatkozás esetén pedig annyi hónapig tart, ahány óráig takarásban volt a Hold (II/6).⁴⁵ Egy általánosabb besorolást is kapunk, ahol azt kell meghatározni, hogy mely létosztályokat érinti az adott esemény. Ezeket az állatövi jegyek természetéből és formájából állapítja meg, annak alapján, hogy az eklipszis hol megy végbe, és hogy annak állatövi jegye milyen földi jelenséggel analóg.⁴⁶ Amelyik bolygónak a legtöbb kapcsolata van a fentebb említettekkel, az fogja egyedül tartani az „uralmat,” tehát annak a hatása lesz a legjelentősebb a földi eseményekre (II/7).⁴⁷ Ezt követi az előrejelzett események csoportosítása a minőségeik alapján, vagyis hogy az egyes égi változások jót vagy rosszat eredményeznek-e, és bármelyik eset áll is fenn, az milyen hatással van a földi élőlények fajaikra. Érdekes megjegyezni, hogy ez a gondolatmenet eltérő azon általános ókori tendenciától, mely szerint a napfogyatkozások természetesen valami rossznak a bekövetkeztét jelzik – Ptolemaios ezt nem előfeltételezi, hanem ő ezt a kérdést inkább a bolygók természete alapján dönti el,⁴⁸ amelyek hatásához még hozzárendeli a Napot és a Holdat, melyek „vezénylete” alatt történik az egész folyamat (II/8).⁴⁹ Ptolemaios szerint általános feltétel, hogy a napfogyatkozások és

³⁹ Robbins: Tetrabiblos, 123–127.

⁴⁰ A négy égtájhoz igazítva négy részre osztja az *oikumenē*t, melyek sorban: Európa, Szkítia (Észak-Ázsia), Etiópia (Dél-Ázsia), Líbia. Robbins: Tetrabiblos, 131.

⁴¹ Uo., 129–157.

⁴² „ἡ μὲν οὖν πρώτη καὶ ἰσχυροτάτη τῶν τοιούτων συμπτωμάτων αἰτία γίνεται παρὰ τὰς ἐκλειπτικὰς ἡλίου καὶ σελήνης συζυγίας καὶ τὰς ἐν αὐταῖς παρόδους τῶν ἀστέρων.” Uo., 160.

⁴³ Robbins: Tetrabiblos, 163–165.

⁴⁴ Uo., 165.

⁴⁵ Uo., 167.

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Uo., 169–171.

⁴⁸ Ahogyan erre Bouche-Leclercq rámutatott a *L’astrologie grecque* című munkájában (355). Robbins: Tetrabiblos, 177, 2. lábjegyzet.

⁴⁹ ὁ μὲν γὰρ ἥλιος καὶ ἡ σελήνη διατάσσεται καὶ ὡσπερ ἡγεμόνες εἰσὶ τῶν ἄλλων Uo., 176–178.

üstökösök általi előrejelzések során nemcsak magukat a világítótesteket, hanem akár azok fénysugarának színét és az azok körül kibontakozó fényudvarok (ἄλωϛ, *halo*) színét is vizsgálat alá kell helyezni (II/9).⁵⁰ Ezek után az évszakok általános tulajdonságai, valamint az időjárási viszonyok előrejelzései, így a különböző szelek és az „általánosabb természet” (a hőmérséklet és más időjárási jellemzők) kerülnek előtérbe (II/10).⁵¹ A zodiákus jegyek jellemzése három részük alapján történik – melyek a „vezető” (az első rész, amely felemelkedik a horizonton a látszólagos mozgás során), a „középső” (a „vezetőhöz” képest jobbra elhelyezkedő rész) és a „követő” (a jegy utoljára megjelenő része a horizonton a látszólagos mozgás során; (II/11)).⁵² Az időjárás részletes bemutatása sem maradhat el. Ptolemaios módszere alapján a Nap és a Hold, valamint a többi égitest és az állócsillagok megfigyelése lehetővé teszi az időjárás előrejelzését.⁵³ Lényeges az az alapelve, hogy az egyetemes ok mindig elsőbbséget élvez a partikuláris események okával szemben, mely mindig csak másodlagos. Az égi szféra behatása csak akkor a legerősebb és legbiztosabb – mondja Ptolemaios –, ha a csillagok a partikuláris okokkal együtt konfigurálódnak (II/12).⁵⁴ A könyv utolsó fejezete az atmoszférikus jelenségek jelentőségéről értekezik, és a Nap, a Hold és a bolygók körül megjelenő fényudvar (ἄλωϛ, *halo*) felbukkanására hívja fel a figyelmet. A legjobban napnyugtakor és napkeltekor észlelhető jelenségeknek szintén időjárás-előrejelző képességet tulajdonít Ptolemaios, empirikus úton igazolva őket.⁵⁵ A továbbiakban a bárányfelhők (τὰ νέφη πόκοις ἐρίων ὄντα), szivárványok (ἴριδες), „suhanó-” és hullócsillagok (διάδρομοι καὶ οἱ ἀκοντισμοὶ τῶν ἀστέρων) éghajlatra vonatkozó befolyásairól ad számot – ami hasonlít Aristotelés *Meteōrologiája* vonatkozó fejezeteinek leírásaihoz (II/13).⁵⁶

III. könyv

A III. könyv átfogóan az egyéni horoszkópokról, valamint a genetikai hatásokról és hajlamokról szól. Ptolemaios az első két könyvben körülírta az univerzális eseményeket (olyan események, melyek több emberre vannak hatással, mint pl. egy földrészre kiterjedő éghajlati csapás), melyek természetükben és erejükben mindig megelőzik – a most következő részben taglalt – partikuláris események (olyan események, melyek csak egyes emberekre vagy kisebb csoportokra hatnak) befolyásoló erejét. Mindkét esetben⁵⁷ az okokat a Nap, a Hold és a bolygók mozgásában keresi. Ha ezeket a mozgásokat tudományosan tanulmányozzuk, megfigyelésük által képesek lehetünk előrejelezni a különböző események

⁵⁰ Robbins: Tetrabiblos, 191–193.

⁵¹ Uo., 199.

⁵² Uo., 201, 4. lábjegyzet.

⁵³ Uo., 207–211.

⁵⁴ Uo., 213.

⁵⁵ Uo.

⁵⁶ Aristotelés: *Meteōrologia*, I/4 és III/2–5.

⁵⁷ Általános asztrológia és genethialógiai asztrológia.

kimenetelét. Ugyanakkor az égi mozgások nem mindig ugyanolyan hatással vannak a Földre.⁵⁸ Az egyes emberek „kronológiai kezdőpontja” természetesen a fogantatás időpontja, azonban a születési időpont is tekinthető egyfajta „kezdőpontnak.” Ptolemaios inkább tartja helyénvalónak a fogantatás időpontjának használatát, ezért javaslata alapján azt érdemes felhasználni a csillagok elhelyezkedésére való tekintettel.⁵⁹ De mivel ezt az időpontot kevesen ismerik, elemzéseinek és vizsgálódásainak alapjául mégiscsak a születési időpontot veszi (III/1).⁶⁰ A születés órája pontos meghatározásának nehézségeiről is ír, különböző instrumentumok használatát (pl. asztrolábium) sorolva fel, melyek a horoszkóp készítésénél segítségünkre lehetnek. Ez a számítás felfedi „az állatövnek azt a jegyét, amelyiknek emelkednie kell, az eseményhez legközelebbi ismert óra fokának ismeretében.”⁶¹ Ez az idő az „aszzendencia” ideje, melynek pontos meghatározása nélkülözhetetlen része a prognózisnak,⁶² vagyis a Nap délpontjától mérve 90°-kal keletre eső pont az ekliptikán.⁶³ Ehhez társul még a születés időpontját megelőző, de hozzá legközelebbi *syzygion*, együttállás⁶⁴ (συζυγία, III/2).⁶⁵ A leírtak alapján a vizsgálat tárgya először az állatöv azon helye, ahová a „genitura”⁶⁶ kifejezett iránya mutat, ezt követi azon bolygók vizsgálata, amelyek „uralkodói” asztrológiai kapcsolatba hozhatók ezzel a hellyel.⁶⁷ Az előrejelzés minősége tekintetében az „uralkodó,” vagyis „érvényesülő” bolygó vagy bolygók (οικοδεσποτησάντων) természetét és erejét kell körültekintően megvizsgálni, valamint a zodiákus jegyeket, melyekben a bolygó(k) van(nak) – és azokat a helyeket, amelyek szorosan hozzájuk tartoznak (συνοικειούμενοι τόποι).⁶⁸ Végül azt, hogy a tájolásukat tekintve keletiek vagy nyugatiak-e a Naphoz és a *hóroskopos*hoz képest, valamint, hogy a sarkoknál vannak-e vagy a következő jegyekben: „mert ha keletiek, vagy a sarkoknál vannak, akkor kezdetben hatékonyabbak; ha nyugatiak, vagy a következő jegyekben vannak, akkor lassabban lépnek működésbe” (III/3).^{69,70}

A könyv hátralévő része a „születés tudományát” (*genethliologikē theōria*) járja körül, bemutatva annak különböző módszereit és csoportosításait. Először a születés előtti jóvendölésekkel foglalkozik, melyek a szülőkre vonatkoznak. Ptolemaios itt azt állítja, hogy a Szaturnusz és a Nap az apával, míg a Vénusz és a Hold az anyával áll kapcsolatban, ezért

⁵⁸ Robbins: Tetrabiblos, 221.

⁵⁹ Uo., 223.

⁶⁰ Uo., 229.

⁶¹ Robbins: Tetrabiblos, 231.

⁶² Ezt az időt az egyenlítő ívében mérik azt figyelve, hogy születéskor melyik csillagjegy emelkedik a horizont fölé (uo., 2. lábjegyzet).

⁶³ Bollók: Asztrális misztika, 19.

⁶⁴ Hármas bolygóegyüttállás.

⁶⁵ Robbins: Tetrabiblos, 231.

⁶⁶ Az ókorban *geniturának* nevezték az ekliptika és a horizont metszéspontját, amely tulajdonképpen az „órafegyelő” pont, vagyis a *hóroskopos*. Lásd Kákosy: Egyiptomi és antik csillaghit, 187.

⁶⁷ Robbins: Tetrabiblos, 237.

⁶⁸ Uo., 239.

⁶⁹ Uo., 241.

⁷⁰ ἔφοι μὲν γὰρ ὄντες ἢ ἐπίκεντροι κατ' ἀρχὰς γίνονται δραστικώτεροι, ἐσπέριοι δὲ ἢ ἐπὶ τῶν ἐπαναφορῶν βραδύτεροι. (Uo., 240.)

kettejük kapcsolatát ezek tükrében kell megfigyelni (III/4).⁷¹ Ezt követi a születést megelőző és követő események előrejelzésének bemutatása, kiváltképp a testvérek tekintetében. A rendkívül nehezen érthető rész (melyet fordítói lábjegyzet is magyaráz⁷²) azt kívánja bemutatni, hogy asztrológiai számításokkal, egyes bolygók – az anya asztrológiai jegyének helyzetét tekintetbe vevő – vizsgálata során meg lehet jósolni a személy testvéreinek számát és tulajdonságait (III/5).⁷³ Az ezeket követő elemzések már jóval összetettebbek, mint az első kettő. Ezek a születés pillanatában történő eseményekkel, valamint a születés utáni kérdésekkel foglalkoznak. A születés körüli eseményeknél a vizsgált témák a gyermek nemére (III/6), ikrekre vagy többszörös gyermekáldásra (III/7), szörnyszülöttekre (III/8) és fel nem nevelhető vagy fel nem nevelt (kitett) gyermekekre vonatkoznak (III/9).⁷⁴ Ezek megjósolása függ a két fényadó égitest, a bolygók és a csillagok helyzetétől (megkülönböztetve a férfias és nőies bolygókat) a fogantatás – vagy általában a születés – időpontjában.⁷⁵ A szörnyszülöttek és a kitett gyermekek eshetőségét Ptolemaios a kártékony bolygóknak (például Mars és Szaturnusz) tulajdonítja, ha a világitótestek a legtávolabb helyezkednek el a *hóroskopoulos* állatövi jegytől, vagy semmilyen módon nem kapcsolódnak ahhoz, és az aszcendenst a középső égboltozattól egy kártékony bolygó választja el.⁷⁶ A könyv végén csillagászati számítások útján tér ki az egyén életének megjósolható hosszára. Kijelenti már az első sorokban, hogy ennek vizsgálata a legfőbb érdeklődés tárgya, melyhez elengedhetetlenek az összetett technikákhoz szükséges, magas szintű asztrológiai ismeretek. A fogantatás időpontja a mérvadó, az „uralkodó” bolygók és az állatövi jegy a Holdhoz és Naphoz viszonyítva azok a tényezők, melyek alapján meg lehet jósolni az illető életének várható időtartamát. A szakasznak nincsenek különösebb metafizikai mélységei, csak beszámol arról, hogy kozmikus összefüggések határozzák meg az élettartamot, de ezt külső környezeti tényezők is befolyásolhatják, melyeket a csillagjós lát, így egy végzetes esemény akár elkerülhető is lehet.⁷⁷ Ebből megállapíthatjuk, hogy Ptolemaios nem teljesen determinisztikus rendszert képzelt el (III/10).⁷⁸ A testi jellemzőkkel és az egyén temperamentumával folytatja, ahol első megállapításként tisztázza, hogy a testrészek hamarabb fejlődnek ki, mint a lélek, az anyagi mivoltuk miatt.⁷⁹ Itt a lélek meghatározásáról nem nyilatkozik, pedig bizonyára ismerte elődei elméleteit (így különösen Aristotelését, akinél a lélek elválaszthatatlan a testtől, egy élő organizmus dinamikus része, amely szükséges az ember növekedéséhez és eleveenségéhez, *De anima* II/1 és III/8); valamint Platónét, aki egy pre-egzisztens lelket tételez fel, *Phaidón* 69e–84b, amely már a fizikai test előtt önállóan létezett, és halhatatlan). Ptolemaiosnál így az emberi jellem egy részben

---

⁷¹ Robbins: Tetrabiblos, 241.

⁷² Uo., 251.

⁷³ Uo., 251–255.

⁷⁴ Uo., 235.

⁷⁵ Uo., 255–257.

⁷⁶ Uo., 265.

⁷⁷ Robbins: Tetrabiblos, 271–307.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo., 307.

veleszületett tulajdonság, részben környezeti hatásra alakul ki, de a csillagok hatása egyértelműen elengedhetetlen fontosságú (III/11). A test sérülései és betegségei előrejelzéséhez Ptolemaios szerint a horizont keleti és nyugati szögeire kell ügyelni, kiváltképp a nyugatra és az azt megelőző, a keleti szögtől elszakadó jegyre, valamint a velük aspektusban lévő kártékony bolygókra.⁸⁰ Mert ha ezek valamelyike az aszcendens ellenében áll, akkor a megszületett alanyok testi sérüléseket és betegségeket szenvedhetnek.⁸¹ Ptolemaios ebben a fejezetben az orvosi asztrológia határait súrolja, sőt még át is vezet minket erre a területre. A továbbiakban sokféle betegség és sérülés lehetőségét felsorolja a különféle bolygók aspektusaitól függően⁸² (III/12). Kifejezetten fontos a következő, a lélek minőségéről szóló fejezet. A lélek érzéki és irracionális tulajdonságait a Merkúr és a vele együttálló bolygók helyzetéből származtatja.⁸³ De ugyanígy meghatározó tényező a Naphoz viszonyított helyzetük, valamint a bolygók sajátos természete és az általuk bezárt szögek is⁸⁴ (III/13). A harmadik könyv zárófejezete a lélek lehetséges betegségeinek asztrológiai kiszámítását taglalja. Példaként az epilepsziás rohamok esetét mutatja be, amit Ptolemaios a démonok hatásának tulajdonít.⁸⁵ A fejezet hátralévő részében felsorolja a lélek további zavarait az egyes égitest-konfigurációk függvényében⁸⁶ (III/14).

IV. könyv

A IV. és egyben utolsó könyv befejezi a születési asztrológia III. könyvben megkezdett feldolgozását.⁸⁷ Ptolemaios elsőként összegzi, hogy eddig a születést megelőző és születéskor előforduló tényezők vizsgálatából derültek ki az alanyra vonatkozó általános külső és belső tulajdonságok.⁸⁸ A vizsgálat itt viszont a külső (anyagi) körülményeket tárgyalja, kezdve a gazdagság és becsület témakörével, majd rátérve az anyagi és lelki javak kérdésére (IV/1).⁸⁹ Az anyagi javakról a „szerencsepont” (κλήρου τῆς τύχης) alkalmazása alapján szerezhetünk tudomást. Az eljárás szerint a nappali és az éjszakai születéseknél egyaránt a Nap és a Hold távolságának kiszámítása szükséges a horoszkóphoz (IV/2).⁹⁰ A méltóság és a boldogság jóslását is ismerteti, a világitótestek és a velük aspektusban lévő bolygók pozíciójának kiszámításából.⁹¹ A fejezet végéig felsorolja, hogy a bolygók befolyása által mely gyermekből válik király, uralkodó, magas rangú tiszt, vagy kik fognak papi méltóságban részesülni

⁸⁰ Uo., 317–319.

⁸¹ Robbins: Tetrabiblos, 319.

⁸² Uo., 323–333.

⁸³ Uo., 333.

⁸⁴ Uo., 335.

⁸⁵ Robbins: Tetrabiblos, 363–365.

⁸⁶ Uo., 365–373.

⁸⁷ Schmidt: Tetrabiblos, Translator’s Preface, i.

⁸⁸ Robbins: Tetrabiblos, 373.

⁸⁹ Schmidt: Tetrabiblos, Translator’s Preface, i.

⁹⁰ Robbins: Tetrabiblos, 373–375.

⁹¹ Uo., 377.

(IV/3).⁹² Ptolemaios a már megszokott csillagászati vizsgálódás által a szakmai hajlamokat, az egyes emberek karrierlehetőségeit és az életben való előrehaladásukat – adott esetben hanyatlásukat – foglalja össze ezután (IV/4).⁹³ Az 5. fejezet tér rá a házasság kérdésére. A férfi esetében a Hold, a nők esetében a Nap helyzetét kell szemügyre venni egymás *geniturájában*. Ezekből – Ptolemaios szerint – ki lehet olvasni, hogy az alany élete melyik szakaszában fog házasodni, hányszor, és a házastárs hozzá képest idősebb vagy fiatalabb lesz-e. A házasság minősége is vizsgálatra kerül, ahol jótékony bolygó behatása esetén jó házasság, kártékony esetén az ellenkezője következik be (IV/5).⁹⁴ A gyermekvállalás témáját is tárgyalja a bolygók aspektusai alapján. Így a gyermekáldás – a nem és a szám tekintetében – az adományozó (δοτήρες) természetű égitestek – Hold, Jupiter, Vénusz – függvénye, míg annak hiányáért Ptolemaios a Napot, Marsot és Szaturnuszt tartja felelősnek (IV/6).⁹⁵ A barátokról és ellenségekről szóló fejezet a szimpátián és az ellenszenven alapuló ismeretségeket csoportosítja, melyek vizsgálatához a Nap, a Hold, a *hóroskopos*, valamint a szerencsepont helyzetét kell szemügyre venni. Ha véletlenül ugyanarra az állatövi jegyre esnek két ember ilyen jellemzői, feloldhatatlan szimpátia, míg ha egymástól eltérő jegyekben állnak, akkor a legmélyebb ellentét alakul ki közöttük (IV/7).⁹⁶ Az utazások, de különösen a külföldre való látogatások⁹⁷ analízisének az égitestek aspektusait érdemes megfigyelni, kiváltképp a Holdra való tekintettel, mert annak változásai – ahogy Ptolemaios írja – az aspektusaitól függően külföldi utazásokat és nagyobb helyváltoztatásokat implikálnak.⁹⁸ Itt felismerjük Ptolemaios logikáját: az érzéki megfigyelésre támaszkodó analógiás következtetés, amennyiben a Holdat látták a leggyakrabban „utazni,” és ezért az emberekre vonatkozó következtetéseket is a Holdon keresztül vonták le az utazással kapcsolatban (IV/8). Az utolsó előtti fejezet „kronológiai sorrend szerint” a halál lehetséges minőségeit boncolgatja. A bolygók állása alapján Ptolemaios felsorolja a lehetséges halál okait és minőségeit, melyek az állatövi jegyek és a bolygók sajátos jellegéből fakadnak.⁹⁹ Ahogy már megszokhattuk a korábbi fejezetekből, ha kártékony bolygó kerül hatásba, az egyén rossz egészségnek, korai halálnak van kitéve, míg ha jótékony bolygó kerül aspektusba az aszcendenssel, akkor jó egészségnek és hosszú életnek örvend majd (IV/9).¹⁰⁰

Az utolsó könyv legutolsó fejezete „Az idők felosztása” címet kapta (Περὶ χρόνων διαίρεσεως).¹⁰¹ Ezt a szakirodalom különös fejezetnek tartja,¹⁰² hiszen Ptolemaios itt egy új, külön témát vezet be, melyről eddig hallgatott, vagy csak nagyon röviden említette (III/1;

⁹² Uo., 377–381.

⁹³ Uo., 381–393.

⁹⁴ Uo., 393–395.

⁹⁵ Uo., 409–411.

⁹⁶ Uo., 413–415.

⁹⁷ Ahogyan Robbins is megjegyzi lábjegyzetben, az utazások az ókori időben sokkal kockázatosabbak voltak, mint manapság, ezért is fordított az asztrológia különösebb figyelmet a téma tárgyalására: Robbins: Tetrabiblos, 423.

⁹⁸ Robbins: Tetrabiblos, 423.

⁹⁹ Uo., 429.

¹⁰⁰ Uo., 429–437.

¹⁰¹ Uo., 437.

¹⁰² Tester: A History of Western Astrology, 84.

III/3). Azért is furcsa ez – jegyzi meg Tester –, mert egyáltalán nem illeszkedik a program a *Tetrabiblos* eddigi részeihez, viszont az írói stílus alapján kétségtelenül Ptolemaiosnak tulajdonítandó a passzus, bár talán egy másik szövegéből való későbbi betoldás.¹⁰³ Ez az újonnan bevezetett gondolat az „ember hét korszaka” – melynek kezdete szintén analógiás felvetés. Amilyen fontos volt az, hogy pontosan szemügyre vegyük az egyedi eseteket megelőzően az univerzálisabb jellemzőket – vagyis a kulturális jellemzőket, hogy az egyén a világ melyik részére született, ott milyen az általános karakterisztika, és milyen temperamentumú, testalkatú, lelkületű emberek laknak –, ugyanolyan fontos lesz a „hét korszakot,” vagyis az alany életkorát is szem előtt tartani, amikor az események bekövetkeznek.¹⁰⁴ Tehát először az egyetemes feltételekre kell ügyelnünk, majd azokhoz hozzárendelni a partikuláris módosító feltételeket.¹⁰⁵ Vagyis az „idő felosztása” azért is fontos, hogy a bekövetkező események a maguk idejére vonatkozóan legyenek megjósolva.¹⁰⁶ Ezért az „emberiség életkorainak a felosztása” – „the age-divisions of mankind” – a hét szférában (ahol a bolygók a Földtől való távolságuk alapján rendeződnek) elhelyezkedő hét bolygóhoz van rendelve, ahol az első korszak az első szférával kezdődik, amely a Holdé, és a legutolsó korszak a legkülső szférával, a Szaturnuszéval záródik.¹⁰⁷ Ezután Ptolemaios felsorolja a hét égitesthez rendelt hét korszak időtartamát, nagyjából az égitest sziderikus idejének megfelelő éves felosztás szerint.¹⁰⁸ Ilyen módon sorra végigmegy az égitestek listáján, megemlítve az egyes, természetszerűleg az életciklusokhoz kapcsolódó főbb jellemzőket.¹⁰⁹ A könyv hátralévő részében Ptolemaios az „idő uralkodását,” vagyis az „időzített” eseményekhez tartozó asztronómiai ciklusokat befolyásoló tényezőket tárgyalja. Itt a *chronokratórok* („masters of the times”) és a „belépések”¹¹⁰ (ἐπέμβασις, „ingress”) kapnak nagyobb figyelmet.¹¹¹

Konklúzió

Ptolemaios *Tetrabiblosa* rendkívül nagy hatású, az asztrológia fejlődésének egy kifejezetten meghatározó műve. Az asztrológiáról való európai gondolkodásnak abszolút alapját képezi, hiszen a középkorban és a kora újkorban arab közvetítéssel újra visszakerült a köztudatba, és létrejöttek az első teljes kiadásai. Nem túlzás azt állítani – hiszen nem véletlenül nevezik „az asztrológia Bibliájának”¹¹² –, hogy ha valaki az ókortól a középkorig mélyrehatóan akarta

¹⁰³ Uo.

¹⁰⁴ Robbins: *Tetrabiblos*, 439–441.

¹⁰⁵ Uo.

¹⁰⁶ Tester: *A History of Western Astrology*, 85–86.

¹⁰⁷ Robbins: *Tetrabiblos*, 441.

¹⁰⁸ Tehát egy-egy korszak annyi ideig tart, amíg az adott korszakhoz tartozó bolygó körbe nem ér saját pályáján, a Földről nézve visszakerül ugyanabba a helyzetbe, ahonnan kiindult.

¹⁰⁹ Robbins: *Tetrabiblos*, 443–447.

¹¹⁰ „Az az idő, amely alatt egy bolygó áthalad valamelyik állatövi jegyen.” Robbins: *Tetrabiblos*, 453, 4. lj.

¹¹¹ Robbins: *Tetrabiblos*, 453–457.

¹¹² Riley: *Theoretical and Practical Astrology: Ptolemy and His Colleagues*, 235.

tanulmányozni ezt a témát, a *Tetrabiblos*nak kellett lennie a kiindulópontjának. A *Tetrabiblos* nemcsak az asztrológiának adott sokáig biztos talajt, hanem több tudományterületen, így az orvoslásban, a filozófiában és az irodalmi művekben is megjelent, tehát több tudományterületre is kisugárzott a hatása. Az asztrológiai orvoslás témakörében mindenképp kiemelt fontosságú szerepet játszott a Római Birodalom legnagyobb orvos-filozófusa, Galénos, aki Ptolemaios egy generációval fiatalabb kortársa, és egyértelműen szellemi rokona a ptolemaiosi gondolatoknak.¹¹³ Fontos személy még Firmicus Maternus, aki már nem kortárs, hanem IV. századi asztrológus volt, és szintén nagy hatással volt rá Ptolemaios *Tetrabiblos*a.¹¹⁴ A XII–XIII. században is továbbélt az asztrológia iránti érdeklődés, így több királyi udvarban is megtalálható volt a *Tetrabiblos* valamelyik¹¹⁵ latin fordítása.¹¹⁶ A hatás Marsilio Ficinót sem kerülte el, akinek asztrológiai beágyazottsága akkor vált a leginkább hangsúlyossá, amikor Cosimo de' Medici udvarába került, ahol az ilyesfajta irányultságot teljesen megszokottnak tartották.¹¹⁷ Az orvoslással foglalkozó művein kívül Ficino az asztrológiáról is értekezett (*De cometa*), valamint könyveiről szóló tematikus katalógusában is feltüntette a birtokában lévő görög kéziratokat, ahol Ptolemaios *Tetrabiblos*a is helyet kapott.¹¹⁸ De Ficino művei nemcsak a kézirat ismeretéről, hanem annak használatáról is tanúskodnak, így például a *De vita* III. könyvének negyedik fejezetében a „kegyosztó” bolygók tárgyalásában.¹¹⁹ Ugyanígy tetten érhetjük Ptolemaios befolyását Ficino könyvének XX. fejezetében, mely a *Tetrabiblos*ban tárgyalt hétéves életcikluson alapszik (*Tetrabiblos* III/10).¹²⁰ Később a *De vita* Mátyás királynak címzett III. könyve XII. fejezetében, az égitestek erőiről adott beszámolójában még cím szerint is megemlíti a ptolemaiosi írást.¹²¹ A XV. században észlelhetjük a *Tetrabiblos* hatását Janus Pannonius humanista költőnk művében is. A Guarino Veronese ferrarrai humanista iskolájában tanult költő bizonyára bevezetést nyert az asztrológia alapjaiba, ahogyan nagybátyja, Vitéz János is szakértője volt az asztrológiának. Az *Ad animam suam* (*Saját lelkéhez*) című elégia Janus Pannonius azon műveinek egyike, melyekben megjelennek az asztrális misztika és az asztrológia elemei.¹²² A rendkívül beteges, állandó egészségügyi gondoktól szenvedő költő – ahogyan ezt a versben gyönyörű költői képekkel ki is fejezi – feltehetőleg betegségei után nyomozva talált rá a Ptolemaios által leírt horoszkópok betegségtüneteinek leírásaira, és azokat alkalmazva, a humorális elmélet alapján közölt diagnózist¹²³ beépítette az *Ad animam suam*ba.¹²⁴ Két évről rá, 1468-ban már olyan kimagasló asztrológiai tudással rendelkezett, hogy képes volt

¹¹³ Frazer-Imregh: Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban, 13.

¹¹⁴ Riley: Theoretical and Practical Astrology, 254.

¹¹⁵ [Latin Works](#).

¹¹⁶ Frazer-Imregh: Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban, 66.

¹¹⁷ Uo., 23.

¹¹⁸ Uo., 27.

¹¹⁹ Uo., 29.

¹²⁰ Frazer-Imregh: Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban, 160.

¹²¹ Uo., 225.

¹²² Bollók: Asztrális misztika, 99.

¹²³ Uo., 107.

¹²⁴ Uo., 109.

jellemzéseket adni egy üstökösről is, amely leírás pontosan megegyezik a lengyel származású, de Magyarországon – Mátyás király udvarában – tevékenykedő Martinus de Bylica¹²⁵ asztrológus értékelésével.¹²⁶

Konklúzióként elmondható tehát, hogy Ptolemaios *Tetrabiblosa* rendkívül fontos műnek bizonyult az asztrológia történetében. Nagy hatása volt nemcsak a kortárs asztrológiában, de egészen a XV–XVI. századig. Csillagászati téren pedig a Ptolemaios által bemutatott geocentrikus rendszer széles körben elfogadott modell volt a copernicusi fordulatig. Ahhoz, hogy jobban megértsük Ptolemaios jelentős hatását, a történelmi és kulturális kontextusnak helyet kell szorítani, hisz a közeg, ahol ezek a gondolatok gyökereznek, a hellenisztikus szellemi környezet; valamint az ókori babiloni és egyiptomi hagyományok ismerete is elengedhetetlen Ptolemaios megértéséhez. Ptolemaios alapvető célja, hogy a teóriáit és az eljárása lépéseit rendszerezett módon bemutassa. Általánosságban minden fejezet felépítése a tárgyalni kívánt téma bevezetése; majd az égitestek; állatövi jegyek; állócsillagok helyzetének részletes ismertetése, leggyakrabban először a pozitív, majd a negatív hatások felsorolásával, legtöbbször a hagyományokra hivatkozva, de mindig analógiás bizonyítási módszereket alkalmazva. Nem szabad ugyan a szerzőtől elvárunk, hogy geometriai alátámasztásokkal dolgozzon, hiszen bár legnagyobb művében, az *Almagest*ben ezt használja, de a *Tetrabiblos* a témája okán előfeltételezi az analógiás megközelítési módot. Teljesen más szemléletmód ez, de nem jogosulatlan, hiszen mindenki más, aki az asztrológiáról ír, ugyanezt alkalmazza. Mára már a *tudományról* alkotott fogalmunkba nem férnek bele az asztrológia módszerei, és eltérőnek tartjuk őket a tudományos gondolkodástól, de az asztrológia a maga korában mindenesetre tudománynak számított. Ha úgy tetszik, talán inkább a humán tudományok kategóriája alá lehet sorolni.

Ptolemaios elgondolása szerint az égitestek hatásai a befolyásolás és meghatározás határán mozognak. Beszámolója alapján úgy tűnik, hogy minimum inklinálnak bennünket, de nem biztos, hogy predeterminálnak. A leírtak alapján Ptolemaios ezen a határon egyensúlyozik – de a kérdést végül eldöntetlenül hagyja. Kifejezetten fontosnak látszik etikai szempontból a III/13. fejezete, ahol a lélek természetének kérdéséről értekeznek. A Nap és a *hóroskopus* a lelki alkatot határozza meg, míg a bolygók a finomabb hangolásért felelősek. Nem derül ki, hogy pontosan hol vagyunk az inklináció és determináció között, de Ptolemaios célja mindenesetre az, hogy a rossz eseményeket elhárítsuk, tehát bár egy bizonyos fokig van inklináció, mégsem beszélhetünk fatális determinációról. A nagyobb horderejű természeti eseményeket, kozmikus csapásokat Ptolemaios szerint egyértelműen nem lehet elkerülni – tehát ennyiben determinisztikus; viszont a Hold alatti szférában, ahol nagy a véletlen szerepe, a közösségekre és az egyénre váró rossz hatások elháríthatóak, amennyiben előre látjuk őket. Itt tehát a szabad akarat létezésének teret adva a jóslatok annak érdekében történnek, hogy kikerülhetőek legyenek a tragédiák. Ennek alapján a jövődöléseket végül is az emberi szabadságra „hegyezi ki”, vagyis nem az a célja, hogy megtudjuk, hogy mi lesz a lehetséges rossz, hanem a hangsúly azon van, hogy az esetlegesen bekövetkező rossz dolgok

¹²⁵ Domonkos: The Polish Astronomer Martinus Bylica de Ilkusz in Hungary, 71.

¹²⁶ Bollók: Asztrális misztika, 114.

elkerülhetőek, ahonnan már csak az a kérdés, hogy lehetőségeinkhez képest hogyan tudunk azokon felülkerekedni. Ugyanakkor az ember jellemét inkább a kozmosz határozza meg, és Ptolemaios inkább ezt tartja befolyásoló tényezőnek, mintsem az anyától és az apától öröklött adottságokat. A mikrokozmosz-makrokozmosz-analógia ókori elgondolása, vagyis a szoros kapcsolat a világegyetem és az ember között teljesen áthatotta gondolkodását, úgy, hogy minden, ami a kozmoszban történik és van, vagyis a bolygók és a csillagok mozgása, hatással van minden másra, így a Földön élő emberekre is. Ennek részleges kiismerése érdekében szükséges a csillagok tanulmányozása, azért, hogy az emberiség természetében felismerjük a világegyetem természetét. Így hangsúlyozni kell, ahogyan azt Kákosy László is teszi könyvének klasszikus asztrológiáról szóló részének lezárásaként,¹²⁷ hogy a copernicusi világkép elterjedéséig, majd elfogadottá válásáig az asztrológiát egyszerűen nem lehet kiiktatni a tudományok közül. Még neves csillagászok is, mint Kepler, foglalkoztak asztrológiával és horoszkópkészítéssel. Ameddig a geocentrikus világkép uralkodott, és az ember szoros kapcsolatban állt a kozmoszsal, bárhogyan is tiltották vagy kérdőjelezték meg az asztrológiai tanításokat, a terjedésüket nem lehetett megállítani.

Bibliográfia

- Aristotelés: Metafizika. Ford. Halasy-Nagy József. Szeged: Lektum Kiadó, 2002.
- Aristotelés: Az égbolt. Ford. Lautner Péter. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2009.
- Aristotelés: A keletkezésről és pusztulásról. Ford. Bognár László. = Magyar Filozófiai Szemle, XXXII. évfolyam, 1988/3-4, 291-367.
- Aristotelés: A természet. Ford., jegyz. Bognár László. Budapest: L'Harmattan, 2010.
- Aristotle: Meteorologica. Trans. H. D. P. Lee. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1952.
- Baktay Ervin, dr.: A csillagfejtés könyve – Az asztrológia elmélete és gyakorlata. Budapest: Kairosz – Könyvfakasztó Kiadó, 2000.
- Barker, A.: Ptolemy's Pythagoreans, Archytas, and Plato's Conception of Mathematics = Phronesis, Vol. 39, No. 2, 1994, 113-135.
- Bollók János: Asztrális misztika és asztrológia Janus Pannonius költészetében. Budapest: Argumentum, 2003.
- Bouche-Leclercq, Auguste: L'astrologie grecque. Paris: Leroux, 1899.
- Brennan, Chris: Hellenistic Astrology: The Study of Fate and Fortune. Denver, CO: Amor Fati Publications, 2017.
- Csaba György: Csillagjósolás. Budapest: Minerva, 1986.
- Domonkos, Leslie S.: The Polish Astronomer Martinus Bylica de Ilkusz in Hungary = The Polish Review, Vol. 13, N° 3 (Summer 1968), University of Illinois Press on behalf of the Polish Institute of Arts & Sciences of America, 71-79.
- Frazer-Imregh Monika: Életmód, asztrológia és mágia a reneszánszban – Marsilio Ficino: Három könyv az életről. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2022.

---

¹²⁷ Kákosy: Egyiptomi és antik csillaghit, 222.

- Frazer-Imregh Monika: Vallás és orvostudomány határán – Marsilio Ficino a „kegyosztó” bolygókról. De vita, III, 4–8. – Miként nyerhetünk életet az égtől? (Bevezető tanulmány forrásközléshez) = Vallástudományi Szemle, 2022/1, 67–98.
- Frazer-Imregh Monika – Hamvas Endre Ádám (ford.): Picatrix – A bölcs célja. Budapest: Szenzár Könyvek, 2022.
- Jones, A. Raymond: [Ptolemy](#) = Encyclopedia Britannica, January 13, 2023. Utoljára megnyitva: 2023. 02. 03.
- Kákossy László: Egyiptomi és antik csillaghit. Budapest: Akadémia Kiadó, 1978.
- Kárpáti Gábor Csaba (szerk.): Hermész Triszmegisztosz bölcsessége. Ford. Hamvas Endre Ádám, László Levente, Tar Ibolya, a tanulmányokat írta Hamvas Endre Ádám, Kárpáti Gábor Csaba. Budapest: Szenzár, 2020. (Bibliotheca Hermetica).
- [Latin Works](#) (Letöltés: 2023. április 2.)
- Platón: Timaios. Ford. Kövendi Dénes. Budapest: Európa Könyvkiadó, 1984.
- Riley, Mark: Science and Tradition in the “Tetrabiblos” = Proceedings of the American Philosophical Society, March 1988, vol. 132, N° 1. Pennsylvania: American Philosophical Society, 1988, 67–84.
- Riley, Mark: Theoretical and Practical Astrology: Ptolemy and His Colleagues = Transactions of the American Philological Association (1974–2014), vol. 117. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1987, 235–256.
- Robbins, Frank E. (ed., transl.): Tetrabiblos. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1940. (Loeb Classical Library)
- Ross, David: Arisztotelész. Ford. Steiger Kornél. Budapest: Osiris, 2001.
- Sarton, George: Ptolemy’s Tetrabiblos or Quadripartite = Isis, vol. 35, N° 2 Chicago: The University of Chicago Press, 1944, 181–182.
- Schmidt, R. (transl.) – Hand, R. (ed.): Tetrabiblos. = Project Hindsight Greek Track vol. V. Berkely Springs: The Golden Hind Press, 1994.
- Steiger Kornél: Tanulmányok a sztoikus etika köréből. Budapest: Gondolat Kiadó, 2021.
- Szabó Árpád – Kádár Zoltán: Antik természettudomány. Budapest: Gondolat, 1984.
- Taub, Liba Chaia: Ptolemy’s Universe: The Natural Philosophical and Ethical Foundations of Ptolemy’s Astronomy. Chicago, IL: Open Court, 1993.
- Tester, Jim: A History of Western Astrology. Woodbridge, Suffolk: Boydell & Brewer, 1987.
- Toomer, G. J. (transl.): Ptolemy’s Almagest. London: Duckworth, 1984.
- Vassányi Miklós – Kutrovácz Gábor: A világ bizonyos szimmetriája. A kora újkori csillagászat története válogatott források tükrében. Tanulmány- és forrásgyűjtemény. Budapest: Typotex, 2021.
- Vassányi Miklós: Klaudios Ptolemaios életműve – A csillagászat mint teológia = Kaleidoscope művelődés-, tudomány- és orvostörténeti folyóirat, 2023/27.
- Veszprémy Márton: [Asztrológia Kelet-Közép Európában a 15–16. században. Kéziratok és nyomtatott források. Asztrológia Mátyás király udvarában. Doktori disszertáció.](#) Budapest: 2021.